

Onderzoeksrapport Online Gendered Hate Speech

Civiel procederen tegen online hate speech

Oktober 2020

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING: PROJECT GENDERED HATE SPEECH	3
1.1 <i>Wat is online gendered hate speech?</i>	3
1.2 <i>Waarom is online gendered hate speech een probleem?</i>	3
1.3 <i>Civiel procederen tegen online hate speech</i>	4
1.4 <i>Onderzoeksdoel en opzet</i>	5
2. DE GRENZEN VAN VRIJHEID VAN MENINGSUITING: HATE SPEECH OF GRONDRECHT?	6
2.1 <i>Het recht op vrijheid van meningsuiting</i>	6
2.2 <i>Vrijheid van meningsuiting of hate speech?</i>	6
3. CIVIEL PROCEDEREN TEGEN HATE SPEECH: JURIDISCHE MOGELIJKHEDEN	8
3.1 <i>Waarom procederen?</i>	8
3.2 <i>Tegen wie procederen?</i>	8
<i>Anonieme “reaguurders”</i>	8
<i>Journalisten en politici</i>	8
<i>Mediaplatforms</i>	9
3.3 <i>Hoe procederen? Vereisten voor een actie uit onrechtmatige daad</i>	10
(1) <i>Onrechtmatigheid</i>	10
(2) <i>Toerekening van de daad aan de dader</i>	11
(3) <i>Schade</i>	12
(4) <i>Causaliteit</i>	12
(5) <i>Relativiteitsvereiste</i>	13
3.4 <i>Vorderingen bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad</i>	13
4. Conclusie: mogelijkheden voor een civiele procedure over hate speech	15
LITERATUURLIJST	16

1. INLEIDING: PROJECT GENDERED HATE SPEECH

Online gendered hate speech is in toenemende mate een probleem dat vooral vrouwen en minderheidsgroepen treft. Bureau Clara Wichmann heeft daarom op 30 september 2020 het project “Gendered Hate Speech” gelanceerd. Het doel van dit project is het verkennen van de mogelijkheden om online gendered hate speech juridisch een halt toe te roepen en de juridische positie van vrouwen die hiermee te maken krijgen te versterken. Dit onderzoeksrapport ziet specifiek op de mogelijkheden omtrent civiel procederen wanneer vrouwen schade ondervinden als gevolg van online hate speech.

1.1 Wat is online gendered hate speech?

Hate speech wordt beschreven als “alle vormen van uitdrukkingen die als doel hebben racisme, vreemdelingenhaat, antisemitisme of andere vormen van haat gebaseerd op onverdraagzaamheid te verspreiden, te zaaien, te bevorderen of te rechtvaardigen”.¹ Hate speech kan overal plaatsvinden. Bijvoorbeeld op de radio, op tv en op sociale media, maar ook bij demonstraties, op school en op het werk. Dit onderzoek ziet specifiek op hate speech online, dus uitdrukkingen die verspreid worden via het internet. Vaak gebeurt dit via socialemediakanalen zoals Facebook, Instagram en Twitter, maar het kan ook gaan om blogs of reacties op een online krantenartikel.² Omdat vrouwen disproportioneel vaak worden getroffen door online hate speech,³ wordt gefocust op gendered hate speech. Gendered hate speech heeft betrekking op uitdrukkingen die als doel hebben om haat gebaseerd op gender te verspreiden, te zaaien, te bevorderen of te rechtvaardigen.⁴

1.2 Waarom is online gendered hate speech een probleem?

Vrouwen zijn steeds vaker het doelwit van online geweld, bijvoorbeeld in de vorm van pornografie, seksistische games, inbreuken op privacy en online intimidatie.⁵ Ook hatelijke opmerkingen die online naar vrouwen worden gemaakt vallen hieronder. Vrouwen met uiteenlopende achtergronden krijgen hiermee te maken.⁶ Online gendered hate speech heeft

¹ Inclusive works, *Hate Speech: wat kan ik er aan doen?* 2017, p.7.

² Gagliardone e.a., *Countering online hate speech*, UNESCO 2015, p.10-13.

³ Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs – Directorate General for Internal Policies of the Union, *Women’s Rights & Gender Equality: Cyber violence and hate speech online against women*, september 2018, p. 30-32.

⁴ Council of Europe, *Combating Sexist Hate Speech*, 2016.

⁵ Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective, 2018.

⁶ Amnesty International, [Toxic Twitter – The Solution](#).

verschillende negatieve effecten. Ten eerste kan gendered hate speech psychologische, emotionele en fysieke gevolgen hebben.⁷ Ten tweede heeft hate speech voor vrouwen die hun mening online uiten, waaronder politici, journalisten, bloggers en activisten, een afschrikkend effect. Dit belemmert het recht op vrijheid van meningsuiting. Vrouwen voelen zich namelijk minder vrij om hun mening te uiten en passen zich aan door zelfcensuur, terugtrekking uit het publieke debat en nuancering van de eigen mening naar buiten toe.⁸ Dit zijn vormen van immateriële schade. Daarnaast kan hate speech ook leiden tot materiële schade vanwege het mislopen van inkomsten door het beëindigen van arbeidsovereenkomsten of het verliezen van opdrachten.⁹

1.3 Civiel procederen tegen online hate speech

Het Nederlandse strafrecht biedt enkele mogelijkheden voor het opkomen tegen online hate speech. Zo is het strafbaar om in het openbaar aan te zetten tot haat tegen of discriminatie van mensen vanwege hun gender.¹⁰ Strafrechtelijke procedures zijn echter voornamelijk gericht op het straffen van daders en het herstel van de openbare orde. Het civiel recht, en met name het aansprakelijkheidsrecht, is daarentegen gericht op erkenning en herstel van de geleden schade. Civiel procederen tegen online gendered hate speech kan daarom een goed middel zijn om de positie van vrouwen te versterken. Deze weg wordt echter zelden bewandeld in Nederland.

De civiele procedure moet gebaseerd worden op een vordering uit onrechtmatige daad. De eiser zal moeten aantonen dat degene die zich schuldig heeft gemaakt aan online gendered hate speech onrechtmatig heeft gehandeld jegens de eiser. Eerst moet bekeken worden of er daadwerkelijk sprake was van online hate speech, of dat de uitlatingen aanvaardbaar waren binnen de grenzen van de vrijheid van meningsuiting. Als dit vaststaat, moet er onder meer worden aangetoond dat er door de eiser schade is geleden. Daarnaast gelden er nog enkele voorwaarden voor een succesvolle vordering uit onrechtmatige daad. Dit onderzoeksrapport zet uiteen aan welke voorwaarden een vordering moet voldoen.

⁷ Council of Europe, *Combating Sexist Hate Speech*, 2016.

⁸ M.W.A. Odekerken & L.E. Das, *Een onveilig klimaat: Onderzoek bedreigingen van vrouwelijke journalisten*, MA, 3 mei 2019.

⁹ Amnesty International, [Toxic Twitter – The Solution](#).

¹⁰ Artikel 137d, Wetboek van Strafrecht.

1.4 Onderzoeksdoel en opzet

Het doel van dit onderzoeksrapport is het verhelderen van de mogelijkheden omtrent civiel procederen wanneer vrouwen schade ondervinden als gevolg van online hate speech. In het eerste deel wordt het mensenrechtelijk kader ten aanzien van hate speech uiteengezet. Hierin wordt gekeken naar de grenzen van het recht op vrijheid van meningsuiting in Europese mensenrechteninstrumenten. Het tweede deel van dit rapport ziet op de mogelijkheden van het Nederlands aansprakelijkheidsrecht. Er wordt eerst onderzocht welke partijen aansprakelijk kunnen worden gesteld voor schade als gevolg van hate speech (anonieme daders, journalisten, politici en mediaplatforms). Vervolgens wordt uiteengezet aan welke voorwaarden een succesvolle vordering uit onrechtmatige daad moet voldoen.

2. DE GRENZEN VAN VRIJHEID VAN MENINGSUITING: HATE SPEECH OF GRONDRECHT?

Het recht op vrijheid van meningsuiting is een mensenrecht. Het wordt beschermd door verschillende wetten, waaronder de Nederlandse Grondwet en het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Dit recht is echter niet absoluut – er zijn grenzen aan. Een uiting die kwalificeert als hate speech wordt niet beschermd door het recht op vrijheid van meningsuiting. De grenzen van de uitingsvrijheid zijn echter niet altijd helder. Artikel 10 EVRM en de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) bieden handvatten om te beoordelen welke hatelijke uitlatingen nog beschermd worden, en welke in de verboden categorie van hate speech vallen.

2.1 Het recht op vrijheid van meningsuiting

Artikel 10 van het EVRM beschermt het recht op vrijheid van meningsuiting. Het EHRM oordeelde in *Handyside t. Verenigd Koninkrijk* dat vrijheid van meningsuiting behoort tot de fundamentele van de democratische samenleving en een noodzakelijke voorwaarde vormt voor de ontwikkeling van elk mens. Vrijheid van meningsuiting geldt niet alleen voor uitingen die positief ontvangen worden, of als niet-schadelijk of neutraal gezien worden, maar ook voor uitingen die kwetsen, choqueren, of verontrusten. Dit is essentieel voor de pluraliteit, tolerantie en ruimdenkendheid die noodzakelijk zijn voor een democratische samenleving.¹¹

Het recht op vrijheid van meningsuiting kan worden beperkt: uit artikel 10 lid 2 EVRM volgt dat dit mogelijk is als beperkingen bij wet zijn voorzien, noodzakelijk zijn in een democratische samenleving en een legitiem doel dienen. Een legitiem doel is onder andere het voorkomen van strafbare feiten en de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. Het is aan de rechter om de afweging te maken tussen enerzijds het recht op vrijheid van meningsuiting en anderzijds andere rechten en belangen. De rechter dient dan te kijken naar de context waarin uitlatingen zijn gedaan, de rechten die in het geding zijn en of de beperking proportioneel is.¹²

2.2 Vrijheid van meningsuiting of hate speech?

Tolerantie en respect voor de waardigheid van alle mensen vormt een van de fundamentele van een democratische, pluralistische samenleving. Dat betekent volgens het EHRM dat alle vormen van expressie die haat of intolerantie verspreiden, ertoe aanzetten, promoten of

¹¹ EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside t. Verenigd Koninkrijk*).

¹² EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07 (*Vedjeland e.a. t. Zweden*).

rechtvaardigen gesanctioneerd kunnen worden, mits deze restricties proportioneel zijn en een legitiem doel dienen.¹³ Hiermee stelt het EHRM dat hate speech in bepaalde gevallen bestraft kan worden, zonder in strijd te komen met het recht op vrijheid van meningsuiting van artikel 10 EVRM. Het EHRM vult deze definitie van hate speech – zoals gehanteerd door de Raad van Europa – nader in door te oordelen dat opmerkingen die zijn gericht tegen de onderliggende waarden van het EVRM, zoals het discriminatieverbod, in ieder geval niet beschermd worden door de vrijheid van meningsuiting.¹⁴ Iedereen die (online) deelneemt aan het publieke debat moet echter in zekere mate accepteren dat er op het scherpst van de snede gediscussieerd kan worden. Pluralisme, tolerantie en ruimdenkendheid in het publieke debat zijn noodzakelijke voorwaarden voor een democratische samenleving.

De rechter dient te beoordelen of een uiting binnen de grenzen van het recht op vrijheid van meningsuiting valt of dat het recht ingeperkt mag worden met een beroep op hate speech. De rechter moet dan een juiste afweging maken tussen enerzijds het belang van de uitingsvrijheid van de één, en anderzijds de rechten en belangen van de ander. Nationale rechters hebben een ‘margin of appreciation’ bij het maken van deze afweging.¹⁵ De rechter bekijkt per geval wat de context is waarin een uiting is gedaan. Hij betreft bij zijn beslissing (1) het politieke en sociale klimaat, (2) in hoeverre de uitlatingen direct of indirect kunnen aanzetten tot geweld, haat en intolerantie, (3) in hoeverre de uitlatingen geweld, haat en intolerantie rechtvaardigen en (4) de manier waarop de uitlatingen zijn gedaan.¹⁶

¹³ EHRM 6 juli 2017, nr. 59405/00 (*Erbakan t. Turkije*).

¹⁴ Zie artikel 17 EVRM en EHRM 18 mei 2004, No. 57383/00 (*Seurot t. Frankrijk*).

¹⁵ EHRM 25 oktober 2018, nr. 38450/2 (*E.S. t. Oostenrijk*).

¹⁶ EHRM 15 oktober 2015, nr. 27510/08 (*Perincek t. Zwitserland*).

3. CIVIEL PROCEDEREN TEGEN HATE SPEECH: JURIDISCHE MOGELIJKHEDEN

3.1 Waarom procederen?

Civiel procederen tegen online hate speech kan helpen om de positie van vrouwen te versterken. Bureau Clara Wichmann onderzoekt daarom de mogelijkheden om een strategische juridische procedure te voeren. Dit kan bijdragen aan het afgeven van een signaal dat online hate speech tegen vrouwen in het publieke debat vergaande negatieve gevolgen kan hebben en dat dit in strijd is met de wet. Daarnaast is het civiel recht, en met name het aansprakelijkheidsrecht, gericht op erkenning en herstel van de geleden schade. Ook deze functie kan vrouwen die met online hate speech geconfronteerd zijn steunen.

3.2 Tegen wie procederen?

Online hate speech wordt in de praktijk voornamelijk uitgedragen door drie groeperingen: anonieme burgers – online ook wel aangeduid als “reaguurders” –, journalisten, en politici. Online hate speech wordt met name verspreid via online mediaplatforms zoals bijvoorbeeld Facebook, Twitter en websites met een reageerfunctie. Via het civiel recht zouden zowel degenen die hate speech verspreiden als het mediaplatform waarop de uitingen geplaatst worden aansprakelijk kunnen worden gesteld. Tegen beide partijen zouden procedures uit onrechtmatige daad ingesteld kunnen worden op grond van artikel 6:162 BW.

Anonieme “reaguurders”

Burgers kunnen steeds makkelijker meedoen aan het publiek debat via het internet. Veel websites bieden de mogelijkheid om te reageren op nieuwsberichten. Deze “reaguurders” maken zich steeds vaker schuldig aan online hate speech. Soms worden gebruikers geacht hun e-mailadres te gebruiken, maar vaker worden de berichten anoniem geplaatst. Voor het aanspannen van een civiele zaak is het problematisch wanneer de reaguurder anoniem uitlatingen plaatst en het voor het slachtoffer niet mogelijk is diens identiteit te achterhalen. Hier zou het mediaplatform een rol kunnen spelen: vaak hebben mediaplatforms wel toegang tot informatie over degenen die berichten plaatsen.

Journalisten en politici

Journalisten als politici genieten een bijzondere positie ten aanzien van het recht op vrijheid van meningsuiting. Uit Europese jurisprudentie volgt dat journalisten en politici veel meer de

grenzen kunnen opzoeken bij de uitoefening van dit recht dan normale burgers. Zo komt journalisten meer vrijheid toe, waarbij een zekere mate van overdrijving en zelfs provocatie is toegestaan.¹⁷ Echter mogen ook politici en journalisten zich niet schuldig maken aan online hate speech – ook hun vrijheid van meningsuiting is begrensd. Zo hebben politici de plicht om te voorkomen dat zij opmerkingen maken die intolerantie promoten.¹⁸ Voor journalisten geldt dat wanneer het over politieke aangelegenheden gaat, uitingen die neerkomen op zinloze beledigingen, zonder contextuele inhoud of rechtvaardiging, pestgedrag en agressieve aanvallen op een persoon en diens mening, niet onder de vrijheid van artikel 10 EVRM vallen.¹⁹

Mediaplatforms

In *Delfi AS tegen Estland* heeft het EHRM bepaald dat een mediaplatform verantwoordelijk kan worden gehouden voor uitlatingen die op hun website zijn geplaatst, ondanks inspanningen van het mediaplatform om te voorkomen dat er haatdragende reacties worden geplaatst. Voor het vaststellen van aansprakelijkheid dient er gekeken te worden naar (i) de context van de opmerkingen (ii) de maatregelen die door het bedrijf werden genomen om lasterlijke reacties te kunnen voorkomen of verwijderen (iii) de aansprakelijkheid van de personen die de reacties hadden geplaatst en (iv) de gevolgen van de civiele procedure voor de website in kwestie.²⁰ Het gaat dan enkel om online nieuwsportalen die op commerciële basis een platform aanbieden waarbij gebruikers worden uitgenodigd om commentaren te plaatsen bij de door de aanbieder zelf gepubliceerde artikelen. De uitspraak heeft geen betrekking op andere internetfora waar derden hun mening kunnen uiten.²¹

De grote mediaplatforms doen aan zelfregulatie en hebben algemene voorwaarden waarin gedragsregels zijn vastgelegd voor hun gebruikers. Zo benoemt Facebook uitgebreid wat hate speech is en wat voor soort uitingen als hate speech kunnen worden gezien.²² Twitter spreekt van haatdragend gedrag en verbiedt uitingen die dreigen of oproepen tot geweld op basis van persoonskenmerken.²³ Voorgenoemde mediaplatforms zullen uitingen van hate speech in principe verwijderen van hun platforms. Het lukt echter niet altijd om alle hate speech te

¹⁷ EHRM 2 juni 2016, nr. 61561/08 (*Institut Ekonomichnykh Reform, TOV t. Ukraine*).

¹⁸ EHRM 6 juli 2017, nr. 59405/00 (*Erbakan t. Turkije*); EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, (*Féret t. België*).

¹⁹ EHRM 4 maart 2014, nr. 26448/12 (*Gaunt t. Verenigd Koninkrijk*).

²⁰ EHRM 6 juni 2015, nr. 64569/09 (*Delfi AS t. Estland*).

²¹ K. Janssens & T. De Meese, *De aansprakelijkheid van nieuwswebsites na de Delfi- en Magyar-arresten van het EHRM: Much Ado About Nothing?*, Computerrecht 2016/46.

²² Community standards te raadplegen via https://www.facebook.com/communitystandards/hate_speech.

²³ Rule and Policies te raadplegen <https://help.twitter.com/nl/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>.

verwijderen en er kleven ook bezwaren aan als platforms zelf voor rechter gaan spelen. Het modereren of verwijderen van online content dient zorgvuldig te gebeuren op basis van rechtstatelijke en mensenrechtenbeginselen en altijd betwistbaar te zijn.²⁴

3.3 Hoe procederen? Vereisten voor een actie uit onrechtmatige daad

Een van de voorwaarden voor een inperking van artikel 10 EVRM is een bij de wet voorziene beperking. Daar is ook sprake van wanneer uitingen onrechtmatig zijn in de zin van artikel 6:162 BW. Voor het verkennen van de mogelijkheden om hate speech in een civiele procedure aan te vechten wordt eerst besproken aan welke voorwaarden er voldaan moet worden als er een beroep wordt gedaan op art. 6:162 BW (onrechtmatige daad). Iemand aansprakelijk stellen voor materiële en immateriële schade kan wanneer is vastgesteld dat een partij een onrechtmatige daad heeft begaan. Er ontstaat een plicht tot schadevergoeding als er aan de voorwaarden van de onrechtmatige daad zoals beschreven in artikel 6:162 BW is voldaan: (1) er is sprake van een onrechtmatige daad, (2) de daad kan de dader toegerekend worden, (3) er is sprake van schade, (4) er is een causaal verband tussen de daad en de schade en (5) er is voldaan aan het vereiste van relativiteit. Naast schadevergoeding kunnen ook rectificatie, excuses of een combinatie van alle drie geëist worden. De vereisten van een actie uit onrechtmatige daad zullen kort worden toegelicht en vervolgens worden betrokken op online hate speech.

(1) Onrechtmatigheid

Een onrechtmatige daad kan het gevolg zijn van een drietal handelingen: (1) een inbreuk op een recht, (2) een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht of (3) een doen of nalaten in strijd met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt.²⁵ Een inbreuk op een recht heeft betrekking op de aantasting van subjectieve rechten, zoals persoonlijkheidsrechten, vermogensrechten, maar ook grondrechten of mensenrechten.²⁶ Een wettelijke plicht is iedere plicht die is omschreven in een algemeen voorschrift en bindend is, waaronder wetgeving in materiële zin.²⁷ De laatste categorie, een doen of nalaten in strijd met

²⁴ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, A/HRC/38/35, 06-0402018, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/FreedomExpressionReport.aspx>

²⁵ TM, Parl. Gesch. 6, p.614 en 617.

²⁶ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-IV 2015/46, 48, 71.

²⁷ TM, Parl. Gesch. 6, p. 615.

hetgeen volgens ongeschreven recht in maatschappelijk verkeer betaamt, is een restcategorie waaronder veel typen handelingen kunnen vallen.²⁸

De eerste vraag die beantwoord moet worden is of de uitlating binnen de grenzen van het recht op vrijheid van meningsuiting valt, of gezien kan worden als hate speech. Er kan gesteld worden dat het uiten van online (gendered) hate speech door een (anonieme) burger, een journalist of een politicus een onrechtmatige gedraging is. Voor de onderbouwing hiervan kan worden aangesloten bij de jurisprudentie over onrechtmatige publicaties, zowel in de vorm van artikelen als foto's. Smaad en laster zijn mogelijke gronden waarop een onrechtmatige daadsactie kan stoelen. Beiden worden in het Wetboek van Strafrecht genoemd. Bij smaad (art. 261 Sr) is er sprake van het opzettelijk iemands goede naam en eer aan te randen met als doel daar ruchtbaarheid aan te geven. Deze uitlatingen kunnen ook waar zijn. Bij laster (art. 262 Sr.) gaat het om het opzettelijk verspreiden van onwaarheden over een persoon. Ook kan er van onrechtmatigheid gesproken worden vanwege het schenden van grondrechten, al zijn grondrechten vaak minder duidelijk omljnd en is het de vraag in hoeverre er sprake is van horizontale werking van grondrechten tussen burgers.²⁹ Daarnaast geldt dat er bij het uitoefenen van het recht op vrijheid van meningsuiting steeds de zorgvuldigheid in acht moet worden genomen die in het maatschappelijk verkeer verwacht mag worden.³⁰ Ook in dit opzicht zou aangevoerd kunnen worden dat hate speech in strijd is met deze maatschappelijke zorgvuldigheid. Er zou ook gesteld kunnen worden dat het niet verwijderen van online (gendered) hate speech door een mediaplatform een onrechtmatige handeling is. Hierbij kan aangesloten worden bij de norm die voortvloeit uit *Delfi AS tegen Estland*.

(2) Toerekening van de daad aan de dader

Een daad kan een dader toegerekend worden wanneer deze te wijten is aan zijn schuld of het gevolg is van een oorzaak die krachtens een wet of in het verkeer geldende opvattingen voor zijn rekening komt.³¹ Schuld kan opgevat worden als verwijtbaarheid. Het kan ook het gevolg zijn van onzorgvuldig handelen.³² Bij de vraag of een daad toegerekend kan worden aan iemand is het ook van belang of die persoon een beroep kan doen op een schulduitsluitingsgrond.

²⁸ GS Onrechtmatige daad, art. 6:162 BW, aant. 2.2.

²⁹ Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-IV 2015/74.

³⁰ Gerechtshof Amsterdam, 30 november 2010, LJN BO5417, r.o. 3.5.

³¹ TM, Parl. Gesch. 6, p. 605.

³² TM, Parl. Gesch. 6, p. 618-9.

Online hate speech zal over het algemeen toegerekend kunnen worden aan de dader – degene die de uitingen online verspreid heeft. Ook het mediaplatform waarop de uitingen geplaatst zijn kan het onder bepaalde omstandigheden toegerekend worden dat zij de uitingen niet verwijderd hebben.³³

(3) Schade

Om iemand aansprakelijk te stellen is het nodig dat er enige schade is geleden. Er is geen vaste omschrijving van hoe die schade eruit moet zien of hoe hoog die moet zijn. Deze moet wel bestaan uit ‘vermogensschade of ander nadeel’ waarbij vermogensschade verwijst naar geldelijk verlies en ander nadeel naar materiële schade.

Materiële schade zijn kan bijvoorbeeld bestaan in de vorm van verlies van inkomsten. Derde partijen zouden naar aanleiding van online gendered hate speech kunnen besluiten om niet met de vrouw samen te werken, bijvoorbeeld vanwege imagoschade. Daarnaast kan hate speech ook leiden tot het beëindigen van arbeidsovereenkomsten.³⁴ Een voorbeeld van een uitspraak omtrent immateriële schade is de zaak die Patricia Paay aanspande tegen GeenStijl na het lekken van een sekstape. In deze zaak kreeg zij schadevergoeding toegekend voor immateriële schade. Het spreiden van bloot beeldmateriaal zonder haar instemming was volgens de rechter een onrechtmatige inbreuk op haar persoonlijke levenssfeer.³⁵

(4) Causaliteit

Er moet een verband zijn tussen de oorzaak (de onrechtmatige daad) en de schade die ontstaat. Het is voldoende dat er tussen de daad en de geleden schade een *conditio sine qua non*-verband bestaat. Dat wil zeggen dat de rechter toetst of de schade ook was ingetreden zonder de gebeurtenis waarover wordt geklaagd. Het is aan de benadeelde om te bewijzen dat dit verband bestaat.

Het aantonen van causaal verband tussen een uiting en de ontstane schade kan lastig zijn in het geval van online hate speech, omdat vrouwen vaak te maken krijgen met meerdere personen die zich schuldig maken aan hate speech naar aanleiding van een opmerking, artikel of optreden. Het is dan noodzakelijk om vast te kunnen stellen welke opmerking(en) of uiting(en) de

³³ EHRM 6 juni 2015, nr. 64569/09 (*Delfi AS t. Estland*).

³⁴ Amnesty International, [Toxic Twitter – The Solution](#).

³⁵ Rechtbank Amsterdam, 25 juli 2018, ECLI:NLRBAMS:2018:5130, r.o. 4.6.3.

aanleiding zijn geweest voor een derde partij om te beslissen dat het te kostbaar is, zowel financieel als bijvoorbeeld met betrekking tot imagoschade, om met een bepaalde vrouw in zee te gaan.

(5) Relativiteitsvereiste

Art. 6:163 BW stelt dat er geen verplichting tot schadevergoeding bestaat, wanneer de geschonden norm niet strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden. De benadeelde moet dus kunnen aantonen dat de norm die geschonden is diens belang, bijvoorbeeld het recht om niet gediscrimineerd te worden, beschermt. In het geval van online hate speech zal in het algemeen voldaan zijn aan het relativiteitsvereiste als het slachtoffer van online hate speech als eiser optreedt, nu de geschonden norm (het verbod op hate speech) juist beoogt het slachtoffer te beschermen.

3.4 Vorderingen bij aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad

Wie schade lijdt doordat een ander een onrechtmatige daad begaat, kan deze schade verhalen op de dader. Dit kan zowel gaan om materiële als immateriële schade. Naast schadevergoeding kunnen ook rectificatie, excuses of een combinatie van alle drie gevorderd worden. Er moet wel worden opgemerkt dat schadevergoedingen in Nederland beperkt worden toegekend. Bovendien zijn de meeste rechtszaken over smaad en laster gericht tegen individuen die vaak niet beseffen wat de juridische implicaties kunnen zijn van hun online comments en weinig financiële middelen hebben.³⁶ De rechter kan in het opleggen van de schadevergoedingsplicht rekening houden met de draagkracht van de gedaagde.³⁷

Daarnaast zou van mediaplatforms ook gevorderd kunnen worden dat ze hun medewerking verlenen bij het achterhalen van de identiteit van anonieme “reaguurders”. De rechter heeft eerder bepaald dat onder voorwaarden op een platform de rechtsplicht kan rusten om de NAW-gegevens te verstrekken aan een benadeelde.³⁸ Dit geldt vooral voor providers van User Generated Content (USG) die zelf (mede) invloed uitoefenen op hetgeen via het medium wordt verspreid. Deze aansprakelijkheid wordt bevestigd in een recent arrest van het Hof van Justitie.³⁹ Een rechterlijke instantie van een lidstaat kan een internetdienstverlener gelasten om

³⁶ Acheson, David, *The Digital Defamation Damages Dilemma* (September 2, 2019).

³⁷ O.a. Rechtbank Amsterdam 18 mei 2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:3349, Rechtbank Amsterdam, 18 mei 2017 ECLI:NL:RBAMS:2017:3391.

³⁸ vgl. HR 25 november 2005, NJ 2009/550.

³⁹ HvJ EU 3 oktober 2019 C-18/18 ECLI:EU:C:2019:821, (Glawischnig-Piesczek /Facebook Ierland).

binnen de grenzen van de wet informatie te verwijderen of de toegang daartoe onmogelijk te maken wanneer deze lasterlijk is.⁴⁰

⁴⁰ Richtlijn 2000/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 8 juni 2000 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij, met name de elektronische handel, in de interne markt ('richtlijn inzake elektronische handel').

4. CONCLUSIE: MOGELIJKHEDEN VOOR EEN CIVIELE PROCEDURE OVER HATE SPEECH

Hoewel iedereen het recht op vrijheid van meningsuiting heeft, wordt dit begrensd door de plicht om rechten van anderen te respecteren. (Online) hate speech wordt niet beschermd door de vrijheid van meningsuiting. Onderzoek heeft uitgewezen dat vrouwen hier disproportioneel mee geconfronteerd worden en dat het gevolgen heeft voor de manier waarop vrouwen deelnemen aan het maatschappelijk debat.⁴¹ Democratische samenlevingen zijn erbij gebaat dat vrouwen hun mening delen in het publieke debat. Dit draagt bij aan de pluriformiteit aan ideeën en een samenleving waarin vrouwen zonder vrees voor geweld en op gelijke voet met mannen kunnen deelnemen aan het publieke debat. Het is daarom noodzakelijk om een duidelijk signaal af te geven dat online gendered hate speech onacceptabel is. Het voeren van een strategische civiele procedure kan hieraan bijdragen.

Niet alle gevallen waarin sprake is van online gendered hate speech lenen zich voor een civiele procedure. Er zal eerst bekeken moeten worden of de schade die ontstaan is als gevolg van online hate speech geconcretiseerd kan worden. Vervolgens moet besloten worden tegen wie er het beste een procedure gestart kan worden: de persoon (of groep van personen) die zich schuldig maakt aan hatespeech en/of het mediaplatform dat niet voortvarend genoeg optreedt om dit aan te pakken of het zelfs faciliteert. Bij deze keuze moet het doel van de procedure goed voor ogen gehouden worden. Procedures tegen relatief onbekende en onvermogen daders zullen een minder sterk signaal afgeven en ook minder mogelijkheden bieden tot het verhalen van schade. Daarnaast kan het lastig zijn om anonieme daders op te sporen.

Als er een geschikte zaak gevonden is met duidelijke schadelijke consequenties voor de betrokken vrouw en er besloten is welke dader het beste aangesproken kan worden, moet er bekeken worden of voldaan is aan de vereisten van onrechtmatige daad in artikel 6:162 BW: (1) er is sprake van een onrechtmatige daad, (2) de daad kan de dader toegerekend worden, (3) er is sprake van schade, (4) er is een causaal verband tussen de daad en de schade en (5) er is voldaan aan het vereiste van relativiteit. In het geval van een procedure tegen online hate speech zal met name de onrechtmatigheid van de gedraging een heikel punt zijn, nu het nog niet altijd helder is wanneer bepaalde uitlatingen binnen de grenzen van het recht op vrijheid van

⁴¹ Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs – Directorate General for Internal Policies of the Union, *Women's Rights & Gender Equality: Cyber violence and hate speech online against women*, september 2018, p. 30-34.

meningsuiting vallen, en wanneer ze als hate speech kwalificeren. Ook het aantonen van causaal verband tussen een uiting en de ontstane schade zal lastig zijn. Met het oog op de te verwachten aandacht voor een rechtszaak over hate speech, het belang van het recht op vrijheid van meningsuiting en de strenge voorwaarden voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, zal er een overtuigende zaak gevonden moeten worden.

LITERATUURLIJST

Jurisprudentie

HR 24 juni 1983, LJN AD2221, NJ 1984/801 (Gemeenteraadslid)

HR 9 januari 1987, ECLI:NL:PHR:1987: AG5500, m.nt. E.A.van der Alkema (Bespiede bijstandsmoeder)

HR 12 juni 1992, LJN ZC0633, NJ 1992/554 (Mr. Y.)

HR 21 januari 1994, LJN ZC1240, NJ 1994/473 (Ferdie E.)

HR 4 maart 1988, LJN AB8703, NJ 1989/361 (Kinderen De Bourbon Parma)

HR 2 mei 2003, LJN AF3416, NJ 2004/80 (Storms/Niessen)

HR 25 november 2005, NJ 2009/550

Gerechtshof Amsterdam, 30 november 2010, LJN BO5417

Rechtbank Amsterdam, 20 mei 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BQ5223

Rechtbank Amsterdam, 25 juni 2015, ECLI:NL:RBAMS:2015:3984

Rechtbank Amsterdam, 06 oktober 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:6282

Rechtbank Amsterdam 18 mei 2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:3349

Rechtbank Amsterdam, 18 mei 2017 ECLI:NL:RBAMS:2017:3391

Rechtbank Amsterdam, 25 juli 2018, ECLI:NL:RBAMS:2018:5130

Rechtbank Amsterdam, 11 november 2019, ECLI:NL:RBAMS:2019:8415

HvJ EU 3 oktober 2019 C-18/18 ECLI:EU:C:2019:821, (Glawischnig-Piesczek/ Facebook Ireland)

EHRM 7 december 1976, nr. 5493/72 (*Handyside t. Verenigd Koninkrijk*)

EHRM 8 juli 1999 nr. 23168/94 (*Karatas t. Turkije*)

EHRM 4 december 2003, nr. 35071/97 (*Gündüz t. Turkije*)

EHRM 18 mei 2004, No. 57383/00, (*Seurot t. Frankrijk*)

EHRM 16 juli 2009, nr. 15615/07, (*Féret t. België*)
EHRM 7 februari 2012, no. 39954/08 (*Axel Springer AG t. Duitsland*)
EHRM 7 februari 2012, nr. 40660/08 en nr. 60641/08 (*Von Hannover t. Duitsland (No 2 vs)*)
EHRM 9 februari 2012, nr. 1813/07 (*Vedjeland e.a. t. Zweden*)
EHRM 4 maart 2014, nr. 26448/12 (*Gaunt t. Verenigd Koninkrijk*)
EHRM 19 januari 2015, nr. 38940/13 (*Buda t. Poland*)
EHRM 6 juni 2015, nr. 64569/09 (*Delfi AS t. Estland*)
EHRM 15 oktober 2015, nr. 27510/08 (*Perincek t. Zwitserland*)
EHRM 2 juni 2016, nr. 61561/08 (*Instytut Ekonomichnykh Reform, TOV t. Ukraine*)
EHRM 6 juli 2017, nr. 59405/00 (*Erbakan t. Turkije*)
EHRM 25 oktober 2018, nr. 38450/2 (*E.S. t. Oostenrijk*)

Literatuur

Acheson, David, *The Digital Defamation Damages Dilemma* (September 2, 2019).

A.J. Nieuwenhuis, *Over de grens van de vrijheid van meningsuiting*, Ars Aequi Libri: Nijmegen (2011)

K. Janssens & T. De Meese, *De aansprakelijkheid van nieuwswebsites na de Delfi- en Magyar-arresten van het EHRM: Much Ado About Nothing?*, Computerrecht 2016/46

A.S. Hartkamp (2010), Nieuwe gerechtigheidsgedachten in het vermogensrecht, WPNR 6843/383

A.S. Hartkamp & C.H. Sieburgh, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel IV. De verbintenis uit de wet, Deventer: Kluwer 2015.

E.M. Meijers, *Ontwerp voor een Nieuw Burgerlijk Wetboek, Toelichting, Derde gedeelte (boek 6)*, 's-Gravenhage 1961

Lindenberg, S.D. (2019), *Artikelsgewijs commentaar De onrechtmatige daad*, Groene Serie Onrechtmatige daad. Wolters Kluwer

C. Mak, *Over zebra's en mensenrechten in het privaatrecht*, Ars Aequi 2019, afl. 2, p. 94-96.

Mr. J.G. Reus, 'De 'filterverplichting' uit de nieuwe Auteursrechtlijn', *NTER 2019/9-10 De 'filterverplichting' uit de nieuwe Auteursrechtlijn 2019 910 Den Haag: Boom juridisch 2019.*

EU bronnen

Richtlijn 2000/31/EG van het Europees Parlement en de Raad van 8 juni 2000 betreffende bepaalde juridische aspecten van de diensten van de informatiemaatschappij, met name de elektronische handel, in de interne markt ('richtlijn inzake elektronische handel')

Background note on sexist hate speech, Council of Europe, 1 February 2016, te raadplegen via <https://rm.coe.int/168059ad42>

Overige bronnen

M.W.A. Odekerken & L.E. Das, *Een onveilig klimaat: Onderzoek bedreigingen van vrouwelijke journalisten*, MA, 3 mei 2019

Amnesty International, Toxic Twitter – The Solution

Community standards Facebook, te raadplegen via https://www.facebook.com/communitystandards/hate_speech

Rule and Policies Twitter,, te raadplegen <https://help.twitter.com/nl/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>

Evaluation Code of Conduct on countering illegal hate speech, online te raadplegen via https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_factsheet_5_web.pdf